
HANKISS ILONA*

BIRKÁS LILIAN és NÁDASDY KÁLMÁN

(1916-2007)

(1904-1980)

Birkás Lilian Opera-Világ

Nádasy Kálmán (kulturpart.hu)

Mindig kíváncsian, kis lámpalázzal érkezem a megadott címre. Előre elképzelem magamban a környezetet, most „kacsalábon forgó” villát vártam, helyette többszintes társasház fogadott, benne finom ízléssel berendezett, meleg otthon.

-- Veled eddig, csak az opera öltözőjében ültem így együtt, a „Faust”, a „Figaro házassága”, vagy a „Három a kislány” előadásain. Szerettem melletted felkészülni, nyugalom vett körül, oldottál minden feszültséget. Akár csak most itt. Kezdődjék hát az előadás, „Élettörténetem” legyen a címe. A főszereplő Te vagy. Hallgatlak.

- Kiskoromban ügyesen varrtam, ezért édesanyám beadott egy távoli rokonunk Váci utcai szalonjába tanulónak, azzal a titkos reménnyel, hogy egyszer talán majd enyém lehet ez az üzlet. Én szorgalmasan öltögettem és énekeltem. Így hallott meg egy zeneakadémiai énektanárnő, aki épp ruhapróbán járt ott. Hamarosan növendékévé fogadott.

Első tanév végén férjhez mentem, két gyerekem született, tanulmányaimat félbe kellett szakítanom. 1944-ben utolsó vizsgám után, Palánkay Klárával és Tiszai Magdával együtt, az Operaház ösztöndíjas tagja lettem. Boldogságom rövid ideig tartott, mert kitört a háború. Az ostromot a színház pincéjében vészeltük át. Közvetlenül a hidrobbantás előtt értünk át Pestre a gyerekekkel. A házak falához lapulva vezettem őket, a kicsi két és fél éves volt. Hatszáz ember élt ott akkor az alagsorban. A folyosókon aludtunk, függönyökkel takaróztunk. Egy nagyobb termet, ami tulajdonképpen statiszta öltöző volt, neveztük ki klubnak. Este, amikor a gyerekek elpihentek, ott olvastunk, beszélgettünk, zenéltünk. Volt egy gramfonunk, néhány lemezünk, így nem éreztük annyira a pinceélet nyomorát. Ha megremegett a ház, hangosabbra kapcsoltuk a lemezjátszót.

- Hogy viseltétek az együttélés nehézségeit?

- Nagy bajban voltunk, segítettük egymást

- Jó lenne ezt a magatartást békeidőkre is átmenteni.

- Igen, de akkor is nagyon fontos volt. Kis láboscámba naponta kaptam meleg levest a gyerekeknek. Mikor az oroszok bejöttek, sokszor mentünk hozzájuk koncertet adni. Vacsorát és egy értékes csomagot kaptunk gázsi helyett: kenyeret, konzervet, lekvárt. Kodályt is sokszor fölkeresték élelemmel, ő megköszönte és az egészet szétosztotta.

Nádasy Kálmán

- Férfed hol volt?

- Ő Budán maradt, néha megjelent, megnézte élünk-e még? Rendes, derék ember volt, de számára idegen volt minden művészet, nem értettük meg egymást igazán. Nádasy Kálmán, szüleivel együtt lakott ott bent. Beszélő viszonyba kerültünk, így hamar kiderült, hogy egyforma az ízlésünk, gondolkodásmódunk. Akik akkor kerültek össze, tartós kapcsolatot teremtettek.

- Úgy, mint Ti.

- 1946-ban házasodtunk össze.

- Hogyan volt tovább, mikor véget ért a harc?

- Az ostrom után, az Operában is hamar megindult az élet. Mivel szoprán énekesre akkor nem volt szükség, elvállaltam a könnyebb mezzo szerepeket: Cherubin-t, Susuki-t. Nem volt más választásom.

A Rózsalovag Octavianja Opera-Világ

- A „Rózsalovag” Octavian-ja is erre az időre esett, de ez igazán nem nevezhető könnyűnek.

- Kezdő énekesként, valóban nagy feladatra vállalkoztam. Ez a szerep technikailag és zeneileg is annyira nehéz, hogy még a premier után is kiírtam magam mindig zongora próbára. Szép munka volt, megért minden fáradságot. Ritka dolog, hogy ennyi nagyszerű művész kerüljön össze egy darabban. Itt ez történt: Báthy Anette, Gyurkovics Mária, Székely Mihály, Maleczky Oszkár, Ferencsik János. Ezután Verdi: „A trubadúr” Azucena-t és „Aida” Amneris-t kellett volna énekelnem. Megpróbáltam, de éreztem, ez már lehetetlen. Bevallottam, hogy szoprán vagyok. Tóth Aladár megértett, egy évet adott az átállásra. Énekmesterem, Luigi Renzi irányított ebben a munkában. „Újjászületésem” Puccini: „Bohémélet” Musette szerepével kezdődött. Kényes szerep, de nem túl magas, nem túl sok.

Georgette A köpenyben (maszol.ro)

Puccini: A köpeny - Duett (Birkás Lilian, Mátray Ferenc) (7:45)

- Operatagságom kezdetén, egyik este próbáról jövet a zsinórpadról hallgattam végig Pillangó előadásodat. Csak a hangodra figyelhettem ebből a magasságból, mégis teljes élményt nyújtott, a kifejezés sokszínűsége miatt.

- A Puccini hősnők közel álltak hozzám: Tosca, Manon, Georgette. „A köpeny” szenvedése mögött komoly érzelmek vannak. A Pillangót különösen szerettem. Kálmán rendezte, kitűnő érzéssel fejtette meg egy-egy moduláció, pizzicato, /szaggatva/ tenuto /tartva/ jelentését, az egyszerű énekbeszéd mögött rejlő lelki, érzelmi rezdülések milyenségét. Figyelmemet felhívta az apró keleti rítus- szabta mozgások fontosságára.

Én zongora mellett gondosan kidolgoztam mindent. Az abszolút tiszta éneklésre nagy gondot fordítottam. A technikailag nehezebb részeket egyszer-kétszer kipróbáltam, azután belenyugodtam abba, hogy egy három, négy felvonásos darabban van olyan hely, amin jó lesz hamar túljutnom. A bőrömből kibújni nem tudok, ezzel a két hangszállal, fizikummal, ennyire vagyok képes.

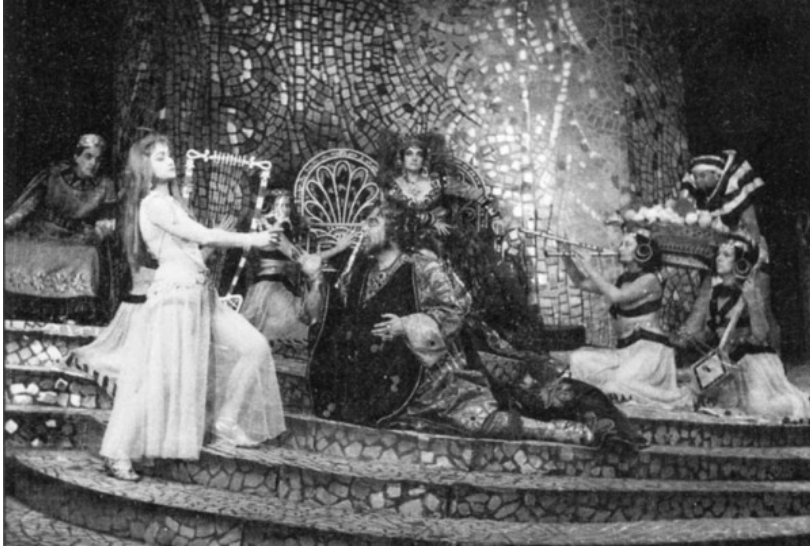
Manon Lescaut szerepében Réti Józseffel (opera.hu)

A figura kialakításához sok időre volt szükségem. Ha elkészültem, elképzelésemhez minden áron hű maradtam. Ha a rendező utasításaival nem értettem egyet, észrevétlenül formálgattam a figurát olyannak, amilyennek magamban már elterveztem.

- Ha két különböző felfogásban kellett játszani ugyanazt a darabot?

- Nehéz feladat, különösen akkor, ha kevés időt kap rá az ember. Így volt ez a Salome esetében. Itthon Kálmán rendezte az előadást. A premieren Dobay Livia énekelte a címszerepet, én később álltam be. Bemutatkozásom olyan jól sikerült, hogy 1958-ban meghívást kaptam Romába, négy előadásra. Ramon Vinay, Dino Dondi voltak a partnereim. A wiesbadeni rendező mindent pontosan fordítva képzelt el, mint mi, nagyon erősen kellett koncentrálnom, hogy ne a megszokott utat járjam. De végül minden nagyon jól ment.

- A híres „fátyoltánc” is, amit Te a szerző elképzelései szerint oldottál meg.

A „Hétfátyoltánc” jelenetben Udvardy Tiborral

- Igen, a táncot addigra már Eck Imre segítségével begyakoroltam. Nehéz munka volt. El kellett érnem, hogy szépen kidolgozott, könnyűnek, lebegőnek látszó legyen, hogy végig bírjam erővel és hogy utána a hangom töretlenül szólaljon meg. Úgy érzem, mindez sikerült, és ez boldoggá tett. Nagyon élveztem az olasz nyelv légységét, a magyar és német szöveg után.

Barcelonából is érkezett számomra meghívás, de oda már nem engedtek ki. Szerencsésnek érzem magam, hogy itthon ilyen társakkal dolgozhattam. Az énekesek akkor nem utazhattak úgy, mint ma, így nagyon átgondolt, kigyakorolt összmunka után, valóban emlékezetes előadások születtek.

- Pályád szempontjából mit jelentett az, hogy főrendező-né, majd igazgatóné lettél?

- Védettséget. Olyan ez, mint amikor egy kúszónövény fa mellett nő. Külön is életképes mind a kettő, de együtt él igazán. Jó, ha a nő a folyondár, díszíti a fát és ő védelmet kap cserébe.

Ő nekem mindenben segített, de előadás után kicsit drukkoltam, mert „kikaptam”, ha valamit elrontottam. Egy civil férj, mivel nem ért úgy

hozzá, jobbindulatú kritikával vár. Kálmán dicsért, de megmondta azt is, amit következő alkalommal másképp kell megoldanom.

- Ha erős védőfaladon mégis átjutott egy-egy rossz vélemény, tűszúrás?

- Érzékeny vagyok, bánt a támadás, mert annak mindig van egy kellemetlen igazsága. Amikor Kálmán nyugdíjba ment, félve léptem be az Operába, de legnagyobb meglepetésemre, változatlanul kedvesen fogadtak.

- Ha most egy pályakezdő fiatal Hozzád fordulna, milyen tanácsokkal látnád el?

- Saját életemre visszatekintve azt mondanám, ne vállaljon három gyereket. Nagyon nehéz.

Amikor épül a pálya ők kicsinyek, nem értik meg, hogy premierre készülsz, hogy este előadásba kell hirtelen beugranod. Kezdő koromban a nagymamához vittem őket szereplés napján, ennyi könnyebbségem volt, a többi naphoz képest. Család mellett az itthoni élet is nagyon intenzív.

- Válasszuk csak az otthoni életet?

- Nem, nem! Akkor az ember elszürkül, a színpadon válik színessé. Sokszor vádolnak minket azzal, hogy veszekszünk, irigykedünk egymásra. Szerintem kevésbé, mint a civilek, mert mi le tudjuk vezetni indulatainkat a színpadon.

- És a siker?

- Anélkül nem lehet élni! Ha nekem jutott, leültem, elcsodálkoztam.

- Ez a „leültem” szó, nemigen illik Hozzád, sose láttalak tétlenül. Az öltözőben könyv, vagy kötés volt a kezében, magadban már tervezgetted a hétvégi nagy családi ebéd menüjét, vagy nyári külföldi útjaitok rendjét. Azt hiszem, sohase a pihenés jelentette számodra az igazi kikapcsolódást.

- Nem. Ma is szenvedéllyel varrok, kötök, olvasok, ha kell németül, olaszul. A francia szöveghez már szótárra van szükségem. Régen könyvkötéssel is foglalkoztam. Érdekel a képzőművészet, talán azért is, mert középső fiam festőművész. Gyerekkoromban én is ügyesen rajzoltam, amit színházi sminkem elkészítésekor kamatoztathattam. Színházi ékszereket is nagy élvezettel gyűjtöttem, készítettem.

- Nekem is adtál egyet, ma is őrzöm még. Barátokra jutott időtök?

- Nagyon fontos volt számunkra, de ez sajnos fogyó holmi. Rösler volt az egyik legkedvesebb barátunk, Losonczy Gyuriékkal is nagyon jóban voltunk. Vass Pistáék! Kálmán növendékeivel változatlanul tartom a kapcsolatot

- Szép életed volt, mit jelent számodra a boldogság szó?

- Mire kimondom, már jelen sincs. Megelégedett sokszor vagyok és ez egyenlő a boldogsággal.

- Csak egy szivárvány?

- Az, és nem szabad nevén nevezni.

- Fáj, hogy véget ért a játék?

- Nem, nem! Nekem sok örömet jelentett, hogy mit tudtam másoknak adni, nem tudom? Nem nézek vissza, régi felvételeimet nem hallgatom meg, nem vagyok kíváncsi rájuk. Vége, elmúlt.

- Első beszélgetésünkkor reméltem, hogy férjeddal is találkozhatom. „Nem szeret nyilatkozni”, mondtad. Ma már hiába kopogtatnék ajtaján. Tőled kérem hát, mesélj Róla, honnan érkezett, milyen erő vezette, hajtotta a csúcsra?

- Édesapja árva gyerek volt. A Krisztina-városi plébános, Rostaházy Kálmán figyelt fel rá: „Ez a kis kerekfejű gyerek okosnak látszik.” Maga mellé vette ministránsnak, később taníttatta. Jogász lett, majd ügyvéd. Édesanyja is egyszerű környezetből került ki. Mindketten felküzdötték magukat, így gyereküknek már intenzív szellemi életet biztosíthattak. A Villányi úti ciszterekhez írárták be, Rösler Bandival ott ismerkedett meg. Brisits Frigyes, a nagy Vörösmarty kutató volt az osztályfőnöke, akinek ma is jelennek meg posztumusz értekezései. Rajeczky Benjamin volt a zenetanára és cserkészvezetője.

Otthon nyelvekre taníttatták, zongoraleckéket kapott. Verseket írt, mint sok más fiatal. Gimnazista korában lefordította Puccini: Triptichon-ját, bevitte az operába. Egy idő múlva, levelet kapott, ezzel a megszólítással: „Méltóságos uram...” Ilyen munka, csak egy idős embertől kerülhetett ki, gondolták.

Húsz éves korában bekerült az Operába segédrendezőnek. Akkor ez annyit jelentett: „Szaladj el egy sonkás zsemléért!” Ez nem tetszett neki, átment Kodályhoz zeneszerzést tanulni. Érezte, hogy mélyebb tudás kell ahhoz, hogy előbbre juthasson. Akkor már jól zongorázott, de a művek elemzéséhez még segítségre volt szüksége. Viski János, Ránki Gyuri, Polgár Tibor voltak tanulótársai. Nagyra becsülte Kodályt, később, ha szabad ezt mondanom, jó barátok lettek.

Nádasdy Kálmán két „Otellójával”: Bessenyei Ferencsel és Joviczky Józseffel

Főiskola után visszakerült az Operába, rendező, főrendező, majd igazgató lett. Utolsó rendezése a Trisztán volt. Rendezői pályafutásáról sokan beszéltek már, ezért nem térek ki ezekre én is. Direktorsága első pillanatában abbahagyta a rendezést. Tudta, hogy két munka egyszerre nem megy, mindegyik egész embert kíván. Sokszor beszélt szenvedélyesen egy-egy darabról, elmondta elképzeléseit, segített, ha kellett.

***- Minden előadáson ott volt, figyelemmel kísérte munkánkat.
Jelenléte emelte lámpalázunkat, de ugyanakkor doppingolt is.***

- Az igazgatósági páholy sosem volt üres, a vezetőség részvétele fontos szokás volt akkoriban. Kálmán ezt nagyon komolyan betartotta. 66-ban nyugdíjba ment, átadva a stafétabotot Lukács Miklósnak. A színművészeti főiskolát megtartotta, szeretett tanítani.

- Megosztotta Veled gondolatait, gondjait?

- Sokat beszélgettünk. Én általában négy óra körül ide ültem kézimunkázni és ő muzsikálni kezdett. Rengeteg lemezünk volt.

Legtöbb mű összes variációit megszereztük. Utazásaink alkalmával, valutánk jelentős része könyvekre, lemezekre ment el.

Hallgatta a zenét, figyelte a karmesterek, énekesek különböző megoldásait. Minden reggel volt olyan beszélgetésünk, amit szívesen rögzítettem volna magnóra, de nem engedte. Reggeli közben gondolatban aznapi órájára készült és előtte hangosan megfogalmazta azt az anyagot, amit a főiskolán elő akart adni. Megtartotta saját órájának próbáját. Tanítványai, akik ma már rendezők, igazgatók, sokszor említik, milyen nagyszerű volt, amikor arról beszélt, hogy..., ilyenkor ébrednek rá, hogy erről nekem hosszasan mesélt. Milyen kár, hogy hallgattam rá és nem vettem fel.

- Le kellett volna írnod.

- Abból hiányozna a lendület, amivel beszélt. Nem szerette a gépeket, a tévét sem. Talán olyan pillanatot ragad ki az ember életéből, ami nem igazán jellemző rá. Mire a televízió eljutott odáig, hogy emlékműsorokat készítsen, ő már idős volt: „Egy kifestett öreg bácsi már nem való a képernyő elé” - mondta. Fél óra alatt különben se nyújthatna olyat, amelyből az új generáció megérthetné, mitől volt olyan hatása az emberekre.

- Milyen apa volt?

- Sokat foglalkozott a gyerekekkel, szigorú volt, de tisztelték, elfogadták véleményét, ítéletét. Egyszer a legidősebb fiam említett valakit, aki tapintatlanul járt el egy bizonyos ügyben: „Hát igen, ő nem a Nádasdy iskolában nőtt fel.” - mondta.

A családi kép: Nádasdy Kálmán, Nádasdy Ádám (zongorázik) és Birkás Lillian
(operaslagerek.network.hu)

- Fiaidat „megfertőzte” a zene, a színház?

- Mindegyiket tanítottuk zongorázni, de egyikből se lett muzsikus. Operába egyáltalában nem jártak.

- Milyen pályát választottak?

- A legkisebb tanár az ELTE-n, verseket ír, fordít. A középső festőművész, a legidősebb üzletember.

- Talán majd egyik unoka járja tovább a Ti utatokat. Kár, hogy férjed nem irányíthatja őket, túl hamar kellett örökre visszavonulnia.

- Utolsó időben fizikailag már fáradt volt, mégis felvillanyozta, boldoggá tette egy jól sikerült tanítási napja.

Váratlanul jött a vég. Érzékeny, szemérmes ember volt, nehezen bírta volna a hosszú kórházi megpróbáltatásokat. Nagyon szépen, Nádasdy módra, behúzta maga mögött az ajtót. Nekünk nehéz, akik az ajtó másik oldalán maradtunk.

Birkás Lilian köszöntése az Operaházban 90. születésnapján.
Az ünnepelt mellett Melis György, mögötte a karosszékre támaszkodva Nádasy
Ádám, valamint Hegyi Árpád Jutocsa (2006) (zene.hu)

Utolsó este még a balkonon álltunk, gyönyörű április végi idő volt. Néztük együtt a szép kilátást, a kivilágított Rózsadombot. Szeretett itt lakni, körbe-körbe olyan csodás arcát mutatta meg neki a világ.

- Tanítványai „mindent neki köszönő” hálája, a Róla, munkáiról szóló legendás történetek nem engedik halványulni emlékét. Kár, hogy nincs egy olyan múzeum, ahol a lélek rezdülései, a szemek sugárzása, az alkotás pillanatának vibráló csodája, újraéleszthető lenne. E nélkül, minden emlékezés fakóbb a valóságnál. Néhány műve ma még él, ebből talán üzenete megsejthető. Én már közvetlenül nem dolgozhattam Vele együtt, de az Operaház kapuját Ő nyitotta meg számomra. A Bohémélet Mimijeként, a Don Pasquale Norinájaként, megérezhettem azt a színpadi varázst, amelyet Ő, mint Prospero megteremtett. Most mondok köszönetet mindezért.

*A szerzőről

Hankiss Ilona vagyok, aki a zeneművészeti Főiskola kitüntetéses diplomával való elvégzése után – miniszteri rendelet szerint – gyakorló éveimet a debreceni Csokonai Színház magánénekesi pályám 20 év alatt kiteljesedett. Szerepeim sorából néhány: Mozart: Szöktetés a szerájból - Blonde Mozart: Figaro házassága – Susanna / Cherubin Mozart: A varázsfuvola-Pamina Donizetti: Don Pasquale-Norina Beethoven: Fidelio-Marzellina, Flotow: Márta Verdi: Rigoletto-Gilda Az álarcosbál- Oszkár Puccini: Bohémélet-Mimi. Külföldi vendégjátékaim: Parma, Reggio Emilia, Roma, Milano, Stockholm, Prága és kiküldetés az avignoni Ifjúsági Színházi Fesztiválra. Oratórium-dal koncertek, TV-játékok, rádió szereplések.

Az ELTE Zenei Tanszékén docensi beosztásban, magánénekes mellett, operatörténeti drámajáték speciálkollégiumot vezettem. Az „Operaélet” című legendás művészeti folyóiratban kollégáimmal „Az opera fény árnyékában” címmel készített interjúim a parlandóbeli megjelenések után előre láthatólag könyv formájába is olvashatók lesznek. Kitüntetésem: Liszt Ferenc-díj, „A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje”.

Függelék (Nádasdy Kálmánról):

Beszélgetés Nádasdy Kálmánról (20:47)

Egy óra a tanár úrral Beszélgetés Nádasdy Kálmánról a Színház- és Filmművészeti Egyetem egykori neves tanáráról A beszélgetés résztvevői: Marton László, Szinetár Miklós, Zsámbéki Gábor – A beszélgetés Krizsó Szilvia vezeti (2016. február 20.).

Nádasdy Kálmán: Lúdas Matyi - vendég: Kelecsényi László (9:26)

Kelecsényi László filmtörténész Nádasdy Kálmán 1949-ben készült filmjéről beszél (2012).

Föltámadott a tenger 1. (15:00)

A Nádasdy Kálmán által 1953-ban rendezett film első 15 perce Szabó Ferenc zenéjével